

Inhoud

Deel 1

Sag Harbor 9

Deel 2

New York – Connecticut – Massachusetts – Vermont – New Hampshire – Maine 43

Deel 3

New Hampshire – Vermont – Canada – Detroit 133

Deel 4

Michigan – Chicago – Illinois – Wisconsin – Minnesota 203

Deel 5

Minnesota – North Dakota – Montana – Washington – Seattle 267

Deel 6

Oregon – Californië – San Francisco – Monterey 335

Deel 7

Californië – Arizona – New Mexico – Texas – Louisiana – New Orleans 415

Epiloog 501

Verantwoording 537

Literatuur 553

Register 567

Niemand kon vertellen wanneer het grote feesten precies was losgebarsten. Er waren mensen die beweerden dat het al direct na de oorlog begon, onmiddellijk na VJ-Day op 14 augustus 1945, toen iedereen danste op straat en een gevluchte Duitse jood, Alfred Eisenstaedt van *Life*, op Times Square de plaat van zijn leven schoot: een matroos die, uitzinnig van vreugde, een kus drukt op de lippen van een verpleegster.

Het waren de maanden waarin uit alle hoeken van de wereld de GI's terugkwamen, de jaren waarin iedereen plotseling zakken vol geld had, want ook in Amerika was alle luxe jarenlang schaars geweest, en op rantsoen. Nu kon je opeens weer wasmachines kopen, en radio's, en de nieuwste Chevrolet. General Electric overspoelde het land met luxe uitvindingen: keukenmachines, broodroosters, elektrische vloerwrijvers, FM-radio's, elektrische dekens en ga zo maar door. Ze werden aangeprezen door de tv-verkoper bij uitstek, Ronald Reagan – een geliefd acteur die met dit werk gaandeweg leerde ook zichzelf te verkopen. Oude idealen werden opgeschort, *selling out* werd een begrip – je ging werk doen waarin je geen zin had, maar waarbij je wel prima verdiende. Het waren de maanden en jaren waarin de Britse Vera Lynn de Amerikanen in het hart raakte: '*A kiss won't mean "Goodbye" but "Hello to love".' Ja, toen begon het, met die kus op Times Square.*

Het was allemaal minder romantisch, vertellen anderen. Het begon juist toen iedereen het leven van alledag weer moest oppakken. 'Begin je verhaal maar eens met die geniale uitvinding van de Levitts,' kreeg ik te horen. 'Dat zette pas werkelijk de boel in gang!'

Bill Levitt, zijn broer Alfred en hun vader Abraham waren de eersten die massaal geprefabriceerde huizen maakten. De reikwijdte van hun uitvinding was te vergelijken met de lopende band van Henry Ford in 1913. Met een doordachte constructie en een razend slimme planning

kon Bill Levitt een simpel en solide huis bouwen voor een kleine achtduizend dollar. Het basismodel was, met twee slaapkamers en een zolder, geknipt voor een jong gezin. Het was, inderdaad, de T-Ford onder de woningen. Toch was er ook al een boel luxe meegebouwd: de huiskamer had een haard en een ingebouwd tv-toestel, de keuken had een ijskast, een fornuis en een Bendix-wasmachine. Voor 250 dollar extra kreeg je er ook nog een auto bij. Wie nu kocht was klaar voor de toekomst.

Op een enorm aardappelveld in Hempstead, twintig mijl van Manhattan, zetten de Levitts in 1946 de eerste huizen neer. Binnen twee jaar stond er een hele stad. In juli 1948 werden per week 180 huizen geproduceerd, in 1951 woonden op het oude aardappelveld 82 000 mensen, in 17 000 huizen. Vooral GI's, die vaak een flinke afzwaai-premie in hun zak hadden, werden naar dit splinternieuwe Levittown gelokt. De advertenties logen er niet om, de afbetalingsregeling was riant. 'Uncle Sam en de grootste bouwer ter wereld hebben voor u de mogelijkheid geschapen om in een aantrekkelijk huis te wonen, in een heerlijke omgeving, zonder dat het u een vermogen kost...' 'All yours for \$ 58. You are a lucky fellow, Mr. Veteran.' Het liep storm.

Het waren niet alleen de huizen, er ontstonden in die vreemde halfwereld van land en stad overal gemeenschappen van mannen en vrouwen die gezamenlijk de vrede verkenden. 'Voor bijna ieder huis langs de honderd mijl lange kronkelstraten van Levittown staat een driewielertje of een kinderwagen,' noteerde een verslaggever van *Time* in de zomer van 1950. 'In Levittown valt tussen twaalf en twee 's middags het leven stil: tijd voor een middagslaapje.'

Levittown was het begin van een explosie van *suburbs* – een woord dat meer inhoudt dan enkel 'buitenwijk' of 'voorstad', een begrip dat staat voor een hele cultuur, een eigensoortige vorm van wonen en samenleven. De suburb was voor talloze GI's de start van het moderne leven, '*time for things like wedding rings*', een veilig avontuur dat alle nieuwkomers bond. Het waren jonge gezinnen die niet meer bang waren om schulden te maken, gretige kopers omdat ze nog vrijwel niets bezaten, kinderen van arme Ierse, Italiaanse, joodse en andere immigranten die ervan overtuigd waren dat al die toekomstdromen voor hen nu werkelijkheid werden. In Levittown en in soortgelijke nederzettingen lag de kiem van een sociale beweging die het traditionele Amerika op zijn kop zou zetten,

het begin van de trek naar de suburb, het einde van de oude stad en het oude platteland.

Nog een ander begin, een oudere Amerikaan vertelde me dat ooit: de auto's. Voor hem begon het allemaal met de auto's. Of, beter, de kleuren van de auto's. Volgens hem was het de herfst van 1954. In dat najaar zag hij opeens drommen mensen voor de showrooms van de plaatselijke auto-dealers. Er was daar iets bijzonders aan de hand. De modellen verschilden wel van jaar tot jaar, maar ze waren altijd stevig en vierkant geweest, meestal zwart en donkergroen. Opeens stond er nu een totaal nieuwe generatie te blinken, breder en zachter dan ooit.

Ik heb de advertenties van dat jaar er nog eens op nagekeken. De aardse kleuren van voorheen waren vervangen door pastellen, roze en lichtblauw: de Chevrolet Bel Air en de Pontiac Star Chief, met hun Strato-Streak v8-motor, waren zowel verkrijgbaar in 'avalongeel' als in 'ravenzwart'. De nieuwe modellen hadden bovendien ronde, panoramische voorruit, en, bij de nieuwe Cadillac, een vreemde achterkant, met staartvinnen als van een jachtvliegtuig. De verkopen vlogen omhoog, alleen al tussen 1954 en 1955 met 37 procent. Niet meer de techniek en de duurzaamheid stonden centraal, maar de stijl en de vorm.

Nu braken er werkelijk andere tijden aan, zo'n gevoel gaven die auto's. Ergens in dat decennium veranderde de Amerikaanse maatschappij abrupt in toon en mentaliteit, van een overlevingssamenleving in een consumptiesamenleving, van een wereld van zwoegers in een wereld van genieters.

De interieurs stonden nog vol spullen uit de jaren dertig en veertig, maar tussen die bruinige meubels en gehaakte kleedjes groeide een andere levensstijl, met alle elementen van de oude soberheid, en tegelijk met een soort vrolijke verbazing. 'In welk sprookjesland zijn we nu terechtgekomen?', dat was de algemene stemming.

Het waren de jaren van de zogenaamde babyboom. De geboortecijfers schoten met bijna de helft omhoog – en ze bleven hoog tot het eind van de jaren vijftig. In 1957, het topjaar van de babyboom, kregen 123 van de 1000 vrouwen een kind – een ongekend percentage in de Amerikaanse geschiedenis. En al die kleine kinderen werden ook nog eens grootge-

bracht in een veel grotere welvaart dan hun ouders ooit hadden gekend. ‘Nooit was er een wonderbaarlijker land dan Amerika,’ schreef de Britse historicus Robert Payne na een bezoek in 1949. ‘Het zit schrijlings op de wereld, als een kolossus; nooit eerder in de wereldgeschiedenis is er een macht geweest met zo’n grote en veelomvattende invloed op andere landen. De helft van ’s werelds rijkdom, meer dan de helft van de mondiale productiviteit en bijna twee derde van alle machines in de wereld zijn in Amerikaanse handen. De rest van de wereld ligt in de schaduw van de Amerikaanse industrie...’ Dit was *The American Century*, en zo zou het blijven.

Een paar cijfers, ze spreken voor zich. Bij aanvang van de 20e eeuw was de gemiddelde levensverwachting voor blanke Amerikanen amper vijftig jaar, bij zwarten lag die rond de vijfendertig. De Amerikanen gaven bijna tweemaal zoveel geld uit aan begrafenissen als aan medicijnen, een halve eeuw later was het omgekeerd. De gemiddelde levensverwachting lag nu rond de zeventig, ook voor de zwarte bevolking.

Het nationale inkomen steeg gedurende de jaren vijftig met bijna een derde. In 1956 kon een Amerikaanse teenager beschikken over een wekelijks inkomen van 10 dollar en 55 cent. Dat was meer dan het vrij beschikbare inkomen van het doorsneegezin in 1940. De middenklasse – het deel van de bevolking dat geld kan spenderen aan onnutte dingen – omvatte bijna de helft van de Amerikaanse huishoudens.

Het leven was, ogenschijnlijk, vroom en braaf. Bijna 60 procent van de Amerikaanse gezinnen bezat een eigen huis – dat was nooit eerder vertoond. Het echtscheidingspercentage was opvallend laag, in 1958 welgeteld 8,9 per duizend echtparen. Volgens de Galluppeilingen ging in 1940 een derde van de volwassen Amerikanen wekelijks naar de kerk – in 1955 was dat aantal gestegen tot ongeveer de helft. Op de ‘happiness-question’ antwoordde rond 1957 meer dan de helft van de Amerikanen: ‘Very happy.’ Nooit was het meetbare geluk zo groot geweest, nooit ook zou het meer zo groot worden.

Wie teruggeslingerd wil worden naar het toenmalige Amerika moet op YouTube eens kijken naar het familiefilmpje *Disneyland Dream*, gedraaid in de zomer van 1956 door de enthousiaste amateurfilmer Robbins Barstow. Barstow legde jaar na jaar de belevenissen van zijn gezin vast, en

hij deed dat zo leuk en origineel dat zijn filmpjes langzamerhand klassiekers zijn geworden.

In *Disneyland Dream* neemt het gezin – vader, moeder, drie kinderen van vier tot elf – deel aan een wedstrijd van het nieuwe Scotch-plakband. Voor de winnaars ligt een reisje in het verschiet – met een vliegtuig! – naar Anaheim, Californië, naar het toen net geopende Disneyland. En warempel, de jongste zoon, Danny, wint de hoofdprijs met de ijzersterke slogan: ‘Ik houd van Scotch-plakband omdat ik het kan gebruiken als er iets scheurt.’

Opwinding alom, en alle burens van de Barstows komen uit hun voortuinen om de familie uit te zwaaien. Vervolgens is er de spannende vliegreis van negen uur naar Californië, aan boord van een TWA-Super Constellation, met ruimte voor welgeteld vierenzestig passagiers. Dan de simpele kermis van het beginnende Disneyland. In het hotel juicht Barstow over het feit dat het chique zwembad nu ook voor hen toegankelijk is, ja, de dagen zijn voorbij dat deze luxe alleen aan een elegante elite was voorbehouden. Het gezin lost het budgetprobleem op door niet in restaurants te eten, maar buiten te picknicken.

Cynisme of twijfel is nergens te bekennen, iedere minuut van het filmpje is vol zon, onschuld en een onophoudelijk enthousiasme. Inderdaad, zo besluit Barstow zijn film, Walt Disney heeft gelijk, Disneyland is *the happiest place on earth*. En het hele gezin is ‘Scotch-plakband voor altijd dankbaar’ voor deze ervaring.

Het slotkoraal van deze lieflijke Amerika-cantate: vanaf nu horen we allemaal bij elkaar, en iedereen kan het maken in deze nieuwe tijden.

Wij, Europeanen, hoorden die klanken vanuit de verte. Voor ons, kinderen in de provincie, was Amerika een droomland, met een losse levensstijl waarvan een enkele keer een flard over de oceaan kwam zeilen. Kort na de val van de Berlijnse Muur logeerde ik bij een familie in Armenië: jarenlang hadden de meisjes er lege parfumflesjes van Chanel en Lancôme verzameld, de hele badkamer stond er vol mee, ergens diep in de flacons hing nog het aroma van het rijke Westen.

Op dezelfde manier beleefden wij, Europese kinderen van de jaren vijftig, Amerika: via een paar glimmende tijdschriften, via een speelgoedauto van zacht en taai plastic – alleen al het vliegwiel was van ver-

bluffende kwaliteit –, via een gratis *Donald Duck* die op een herfstdag opeens in de bus viel, en waarbij duizend horloges – omgerekend naar de huidige jeugdeconomie: duizend iPads – werden verloot. Een verpletterende indruk maakte ook een volgend nummer: ‘Donald Duck als schoolmeester’, de neefjes wagen het zelfs om een ijsje op het hoofd van hun vermoeide oom uit te drukken! Zomaar een ijsje kapotduwen!

Uit dat Amerika komen op een gegeven moment pakjes groen-witte poeder waaruit een huisvrouw een pan soep kan toveren: *California* heet het spul. California fluisteren we, California. In de provinciestad waar ik opgroeï sjuouwen we vanaf onze moestuin zelfgeteelde kool, sla en aardappels langs een paar nieuwe fabriekjes over de Marshallweg, genoemd naar een generaal die, zo begrijp ik, al die bedrijfjes schijnt te hebben betaald: Amerika! Wij kopen van ons zakgeld platte pakjes kauwgom, mooi ingepakt, met een los plaatje van een filmster – die sparen we –, en alles ruikt vreemd en rozig: Amerika! Op de korte golf kraakt een legerzender de kamer binnen, met een omroeper die zomaar door zo’n swingorkest heen praat: Amerika! Lionel Hampton komt naar Nederland, in september 1953, de saxofonist speelt liggend op zijn rug, Hampton zelf verlaat zijn vibrafoon om een potje te gaan drummen en een dansje te maken op de tekst: ‘Hey Ba Be Re Bop’. Het commentaar van het dagblad *De Gelderlander*: ‘Mateloos moet die leegheid des harten zijn waarin de hang naar hogere waarden dan die van negergekreun zoek is.’ Maar het publiek, niets gewend, is door het dolle heen. Amerika!

Het jaar 1960 vormde het hoogtepunt van dit zoevende, lichtblauwe decennium. Het gemiddelde Amerikaanse jaarinkomen was ruim 5000 dollar, een nieuwbouwhuis kostte 12500 dollar, een auto 2600 dollar, een paar schoenen 13 dollar, een liter benzine 6,7 cent.

De staartvinnen achter op de nieuwe Cadillac Eldorado’s waren de grootste en scherpste ooit. In april werd de eerste weersatelliet gelanceerd. Op de Filipijnen probeerde de Japanse regering tevergeefs de laatste twee Japanse soldaten uit het oerwoud te lokken – ze konden er niet van worden overtuigd dat de oorlog voorbij was. Xerox bracht het eerste commerciële fotokopieerapparaat op de markt. Chubby Checker startte een nieuwe dansmanie, de twist. Frank Sinatra stond in een filmpje *Music for Smokers Only* met een sigaret in de hand te zingen en nam

tussen iedere regel een trek: 'I get no kick from champagne...'

National Airlines was de eerste maatschappij die met jets van New York naar Miami vloog, in bijna drie uur, voor 55 dollar. De bouw van het Interstate Highway System, het grootste snelwegennet ter wereld, was al vier jaar in volle gang.

De machinale katoenplukker had het Zuiden overgenomen. De komst van de airconditioning maakte het mogelijk om zelfs in woestijngebieden een suburb uit de grond te stampen. Het platteland trok naar de stad, de overvolle binnensteden verhuisden naar de lanen van de voorsteden, het zwarte Zuiden verhuisde naar de fabrieken van het Noorden.

Op 9 mei – Moederdag – werd aangekondigd dat de eerste anticonceptiepil, Enovid, veilig was verklaard en op de markt mocht worden gebracht. De aartsvader van de pil, dr. John Rock, juichte dat de tomeloze paringsdrift van de mensheid eindelijk zonder gevolgen kon blijven: 'Momenteel is de grootste bedreiging voor de wereldvrede en een behoorlijke levensstandaard niet de atoomenergie, maar de seksuele energie.' De Koude Oorlog was in volle hevigheid hervat na het neerschieten van het Amerikaanse v2-spionagevliegtuig boven de Sovjet-Unie. De oorlogsheld Dwight Eisenhower was nog altijd president, het was zijn laatste jaar. De verkiezingscampagne was een nek-aan-nekrace tussen de volksjongen Richard Nixon en het rijkeluiszoontje Jack Kennedy.

1960 is het jaar waarin deze geschiedenis begint.

Dit verhaal is het verslag van twee reizen, een uit 1960 en een uit 2010. De ogen die Amerika in 1960 bekeken waren die van de schrijver John Steinbeck en van zijn hond Charley. Samen trokken ze door het land in een groene GMC-truck, Rocinante. Het voertuig was vernoemd naar het paard van Don Quichot, want iedereen vond het een vergelijkbare expeditie: een dwaze gepensioneerde ridder die er in z'n eentje op uittrok om het land te bevrijden van woeste, bloedgevaarlijke windmolens. De ogen van 2010 zijn de mijne.

John Steinbeck was in 1960 een vrij lange, grijzende man van achtenvijftig jaar oud. Zijn gezicht, zoals hij zelf schrijft, droeg de sporen van de tijd, met littekens, lijnen en rimpels. Hij had een snor en een baardje, en hij droeg het liefst werkkleding: korte Wellington-rubberlaarzen, een kakikleurige katoenen broek, een jagersjas en een verweerde blauwe pet van de Britse marine. Hij had die tijdens de oorlog gekregen van de kapitein van een torpedoboot – het schip zou kort daarna zelf getorpedeerd worden. De resten van de oorlogsjaren zaten, net als bij talloze anderen, nog in alle naden en kieren van Steinbecks bestaan.

Hij was getrouwd met Elaine Anderson, een keurige Texaanse dame die een zekere gelijkenis vertoonde met Lady Bird Johnson, de vrouw van de invloedrijke senator en latere president. De dames waren goed bevriend – toen Lady Bird een publieke figuur werd zou Elaine zelfs regelmatig voor haar winkelen en kleren kopen, omdat ze precies dezelfde maten hadden. Ze woonden de meeste tijd in Sag Harbor, een oude vissershaven aan de oostkust, tussen de krokodillenkaken van Long Island, twee uur ten oosten van New York.

Sag Harbor was in die tijd een klein fabrieksstadje, een *blue collar town*. Bulova stond er, een fabriek waar horlogekasten werden gemaakt. Grumman had er een vliegtuigfabriek, en verder waren er een

paar scheepswerven. Ooit, omstreeks 1840, was het een van de ruigste walvisvaarderhavens ter wereld. Op de Old Burying Ground liggen de graven van de vroegste bewoners van het stadje, vanaf 1776: strijders in de Amerikaanse Revolutie, Franse kooplui, Portugese zeelieden, Ierse en Engelse walvisjagers. Er gaan verhalen dat de bemanning van sommige schepen in Sag Harbor niet van boord durfde, de talloze bars en bordelen waren er te riskant. Het was ook een van de rijkste havens, en dat is nog steeds te zien aan de weelderige rustieke villa's uit de 19e eeuw die net buiten het centrum tussen de bomen liggen. Ze hebben grote balkons en veranda's, Griekse zuilen, ramen met glas in lood, het kan niet op. De meeste huizen zijn de afgelopen jaren door rijke New Yorkers overgenomen en gerestaureerd, maar rond 1960 stonden ze er vaak verwaarloosd bij.

In 1955 kochten de Steinbecks er een klein huis. Het werd al heel snel Johns lievelingsplek. Hij schreef er vier boeken en talloze brieven, tobde over de wereld en het leven, raakte in een crisis, krabbelde er weer uit. Hun huis lag – en het ligt er nog steeds – op Bluff Point, een groene helling aan een uitloper van de oceaan, omringd door oude eikenbomen, met een eigen steiger voor de boot waarvan Steinbeck altijd had gedroomd. Vanuit het huis keek je over het gazon, dan verder over het rustige water van de baai, tot aan het stadje en de haven.

Het leven van John verliep volgens een ingesleten patroon: 's ochtends vroeg op, met Charley naast zich in de auto naar Main Street, de post halen, een krant kopen, een koffie in de visserskroeg Black Buoy, iets kopen in de ijzerwinkel van Bob Barry. Steinbeck was dol op alles wat technisch was. 'Gereedschappen, mechaniekjes, hij kon er geen genoeg van krijgen,' hoorde ik van zijn oude vrienden. 'Dat inrichten van die camper, die Rocinante, dat was typisch iets voor hem.' Dan aan het schrijven, en in de namiddag opnieuw naar de haven, een paar glazen met Barry en wat andere vrienden in het barretje van de Upper Deck.

De ruige John en de gedistingeerde Elaine waren volkomen aan elkaar gewaagd. Volgens vrienden verschilden ze maar op één punt grondig van mening: Elaine hield van New York, John haatte de stad. Voor hem bestond er maar één stad, San Francisco. Sag Harbor was het ideale compromis. John had aan de rand van de tuin een rond schrijfpaviljoentje laten bouwen en voor Elaine kwam een klein zwembad – dat

overigens al snel werd overgenomen door de eenden. Het was er klein, maar comfortabel, prettig en vredig.

Het is begrijpelijk dat Steinbeck vanaf het eerste moment viel voor Sag Harbor. Hij was een kind van de andere oceaan, van de westkust, uit Californië. Hij was afkomstig uit Salinas, het centrum van een welvarend boereengebied in het midden van Californië, zo'n twee uur ten zuiden van San Francisco. Zijn moeder was een ambitieuze en ontwikkelde lerares, zijn vader een stille gelukszoeker zoals je ze vaker ziet in het westen, gewend om een eigen weg te vinden in zware omstandigheden. In zijn zaken was hij niet al te gelukkig, in het getob over geld en familiekwetsies ging hij bijna ten onder. Toch zou de zoon zijn beeld altijd met zich blijven meedragen, in al Steinbecks boeken zou zo'n soort figuur opduiken. 'Hij was een man die buitengewoon in zichzelf teleurgesteld was,' schreef John later over hem.

Steinbeck volgde een handvol colleges op Stanford – mariene biologie –, maar liep al snel weg, vastbesloten om zich te laten opvoeden door het echte leven. Hij mislukte in New York, keerde terug naar Californië en bivakkeerde, als bewaker, met zijn vriend Toby Street twee lange winters in een verlaten zomerhuis bij Lake Tahoe, midden in de wildernis. Daarna bracht hij jaren door aan de oceaan in Pacific Grove, een halfuur-tje vanaf Salinas, vlak bij de stinkende sardine-industrie op de pieren van Monterey.

Hij leerde er Ed Ricketts kennen, een mariene bioloog die de kost verdiende met het verzamelen van alle mogelijke zeedieren voor universiteitslaboratoria. Ricketts' eigen laboratorium was het centrum van een intens sociaal leven, vol vrienden en vooral vriendinnen, en enorme hoeveelheden goedkope drank. Ricketts werd de vriend van zijn leven, de oudere broer die hem leerde om zichzelf te accepteren, met al zijn pretenties en tekortkomingen.

In die jaren begon hij met een reeks novellen die over de hele wereld bekend zouden worden, tot in het Oostblok toe: *Tortilla Flat* (1935), *Of Mice and Men* (1937), *The Red Pony* (1938), *Cannery Row* (1945) – met zijn vriend Ed Ricketts in de romantische rol van 'Doc' – en *The Pearl* (1947). De verhalen speelden zich meestal af in Californië, en altijd gingen ze over eenvoudige levens, over moeizaam verworven geluk, over het noodlot, over de taaiheid van de overlevers.

Hij had een goed gevoel voor titels. *The Grapes of Wrath* (1939) – over het ellendige lot van degenen die in de jaren dertig door de grote droogte in de Midwest van hun land waren verdreven – en *East of Eden* (1952) – een bijna Bijbels drama over een worsteling tussen twee broers, min of meer gebaseerd op zijn eigen familiegeschiedenis in Salinas – werden klassiekers.

Met name *The Grapes of Wrath* had een verreikende invloed. Zijn beschrijving van de ontberingen van de slachtoffers van de zogenaamde Dust Bowl, en de manier waarop ze door hun mede-Amerikanen werden uitgebuit, werd in de rechtse pers zwaar aangevallen. In zijn geboortestreek kon Steinbeck zich jarenlang niet vertonen. Tegelijkertijd kon niemand om de harde boodschap van het boek heen. In de woorden van de toneelschrijver Arthur Miller: ‘De Joads – de hoofdpersonen – werden realistischer tot leven gebracht dan je eigen burens, en hun lijdensweg symboliseerde een tijdperk. De manier waarop Steinbeck de vernedering van de Amerikaanse armen gestalte gaf, was zijn grootste prestatie, die voor even de pertinente onwil van de Amerikanen tarte om de realiteit onder ogen te zien.’

Voor literatuurhistorici is het werk van Steinbeck een belangrijke schakel in de Amerikaanse verteltraditie, waarin het leven van de gewone man centraal staat, een keten die begint met Mark Twain en Walt Whitman en die nog altijd doorgaat. Steinbeck weigerde consequent om mee te doen aan de literaire modes van het understatement en het verborgen verhaal. Een dialoog moest spatten van het leven. Hij was en bleef een verteller. Zoals E.L. Doctorow schreef: ‘Steinbecks genie bestond erin dat hij een verhaal wist te maken van de totale puinhoop, en de bijna algemene ellende van het Amerika van de jaren dertig.’

John trouwde driemaal. Eerst met zijn jeugdliefde Carol, daarna met een mislukte actrice, Gwyn, met wie hij tijdens de oorlogsjaren een tumultueuze relatie onderhield. Ze kregen twee zonen, Thomas en John Jr. In die tijd reisde Steinbeck regelmatig langs de Europese fronten als correspondent voor de *New York Herald Tribune* en tegen het einde van hun huwelijk kwelde Gwyn hem regelmatig met de ‘bekentenis’ dat John Jr. niet zijn echte zoon was. De kwestie werd zelfs het hoofdthema van het toneelstuk *Burning Bright*. Onzin allemaal, de gelijkenis tussen vader en

zoon was in latere jaren maar al te duidelijk, maar dat kon Steinbeck toen nog niet weten.

Hij zag de jongens regelmatig, bracht eindeloze vakanties met hen door, maar ergens bleef de verhouding tussen vader en zonen moeizaam, nabij en afstandelijk tegelijk. Zoals hij zelf ooit aan een vriend schreef: gelukkig is er een 'diepe en woordeloze liefde' die 'van beide kanten van de barricade' doorsiepelt.

Bij de scheiding – hij was midden veertig – wist Gwyn hem vakkundig uit te kleden. Arm en verbitterd trok hij zich terug in het oude familiehuysje in Pacific Grove. Mannen en vrouwen zouden elkaar moeten mijden, vond hij in die tijd, 'behalve in bed', de enige plaats 'waar hun natuurlijke haat jegens elkaar niet zo evident is'. Binnen een jaar had hij al een nieuwe liefde ontmoet, Elaine.

Steinbeck leidde een dubbelleven. Hij woonde ook in Manhattan, in een *brownstone* huis op nummer 209 van East 72nd Street. Hij kon opeens verdwijnen, zeiden zijn vrienden in Sag Harbor. Dan zat-ie in New York, of waar ook ter wereld. 'Elaine hield die levens strikt gescheiden,' vertelden ze. Hij was tegelijkertijd klein en groot, zichzelf in Sag Harbor, een publieke figuur in dat vermaledijde New York en de rest van de wereld. Op foto's ziet John, vooral op latere leeftijd, eruit als een dwarse, nogal stuurse man, ogenschijnlijk overtuigd van zijn eigen gelijk. Uit zijn later gepubliceerde brieven komt een heel ander beeld naar voren: een man die, ondanks alle succes, voortdurend twijfelt aan zichzelf en de waarde van zijn werk, een bezeten schrijver die tegelijk vol wantrouwen staat tegenover zijn eigen prestaties. 'Mijn grote misdrijf tegen de literatuur is dat ik te lang heb geleefd en te veel heb geschreven, dat bovendien niet goed genoeg was,' schreef hij in 1958 aan zijn vriend Elia Kazan. 'Maar ik houd van schrijven. Ik vind het fijner dan wat ook. Daarom ben ik ook niet echt geïnteresseerd in toneel of film.'

Naar roem en onsterfelijkheid streefde hij niet – al kwam dat allemaal wel op zijn pad. In zijn hart was hij een teruggetrokken ambachtsman, een timmerman met woorden. Zelden of nooit trad hij voor publiek op. Toen een interviewer hem vroeg hoe hij zichzelf zag, als auteur, kon hij daar niets op zeggen: 'Ik geloof niet dat ik mezelf ooit als auteur heb be-

schouwd. Ik zie mezelf als een schrijver omdat dat is wat ik doe. Ik weet niet wat een auteur doet.'

Hij groeide uit tot een van de bekendste Amerikaanse schrijvers. Rond zijn veertigste was zijn status onaantastbaar, ieder nieuw boek van zijn hand was een gebeurtenis. Van zijn boek over de bezetting in Noorwegen, *The Moon is Down*, werden binnen de maand van de verschijning in 1942 een half miljoen exemplaren verkocht. Eind jaren vijftig stond hij op de derde plaats van meest verkochte en vertaalde levende schrijvers ter wereld.

Tevens werd hij zwaar onderschat. 'Ooit las en beweede ik de recensies,' schreef hij in 1954. 'Daarna legde ik een keer alle kritieken bij elkaar, om te merken dat ze elkaar ophieven, waardoor ik niet meer bestond.' Dat patroon was inderdaad kenmerkend: of hij werd de hemel in geprezen vanwege zijn prachtige taal, zijn uitstekende verteltrant en zijn menselijkheid, of hij werd verguisd vanwege zijn 'smerige en infame' taalgebruik – door rechts – of door zijn sentimentaliteit en zijn 'cartoonachtige' personages – door links.

Bij de academische critici kreeg hij nooit veel voet aan de grond – een lot dat hij deelde met andere goede vertellers. In de jaren dertig, toen hij faam verwierf met zijn verhalen over zwervers, hoeren en straatarme trekarbeiders, gold hij al snel als te 'proletarisch' en te 'realistisch'. Later vond men zijn werk te naïef en vooral te romantisch, en dat oordeel galmde decennialang na. 'Het bijzondere van John Steinbeck is hoe goed hij soms is, terwijl hij zo vaak ook zo slecht kan zijn,' schreef Robert Gottlieb nog in 2008 in *The New York Review of Books*.

Toch bleef Steinbeck, in binnen- en buitenland, een buitengewoon populaire schrijver, door alle jaren heen. 'Ik heb mijn vader somber naar me zien opkijken vanuit de prullenbakken van vreemden, nadat zijn beeltenis was vereeuwigd op een postzegel van vijftien cent,' schreef zijn eigen zoon John Jr. later in de hem kenmerkende stijl. 'In dronken of gedrogeerde staat zag ik zijn naam in voorbijwaaiende kranten, en liep ik tegen standbeelden van hem op, terwijl ik alleen maar op zoek was naar een rustige, afgezonderde plek om te kotsen.'

Wat het literaire circuit weigerde te zien was Steinbecks grote waarde als chroniqueur van zijn tijd. Hij slaagde er uitstekend in om het publiek

te bereiken dat hij voor ogen had, en in zijn verhalen herkenden zijn lezers zichzelf en hun wereld. Wat zij voelden wist hij in woorden en verhalen uit te drukken.

Nog altijd is Steinbeck sterk aanwezig, op een manier die slechts weinig levende schrijvers evenaren. ‘Wil je weten wat werkloze arbeiders tijdens de Grote Depressie moesten doormaken? Ga naar Amazon.com en bestel John Steinbeck, Depressie-epos *The Grapes of Wrath*,’ schreef de columnist Ezra Klein nog in september 2011. The Band, een rockgroep die als geen ander het levensgevoel van het gewone Amerika weerspiegelden, liet zich bij het schrijven van hun teksten door Steinbeck inspireren. De elegante Penguin-pockets van zijn werk worden jaarlijks in oplagen van honderdduizenden exemplaren verkocht, herdruk na herdruk. Zijn werk is op talloze Amerikaanse scholen nog steeds verplichte literatuur. ‘Doel van uw bezoek?’ vraagt de Chinese stempelman me in de zomer van 2010 op het vliegveld van San Francisco. ‘Archiefonderzoek.’ ‘Waarnaar?’ ‘John Steinbeck.’ ‘Ah, *Of Mice and Men*, daar heb ik nog een werkstuk over gemaakt.’ Zijn gezicht licht op.

Steinbeck zelf twijfelde in zijn latere leven steeds meer over de kwaliteit van zijn werk, zo vertelden Elaine en zijn vrienden naderhand. Bij ieder boek dat hij publiceerde kreeg hij wel een paar stevige aanvallen te verduren, vaak van prominente recensenten. In al zijn teruggetrokkenheid raakten die kritieken hem sterk – steeds meer leek het erop alsof hij zijn criticasters in zijn hart gelijk gaf. Vaak vroeg hij zich af waarom geen enkele schrijver het succes van een bestseller overleefde. Pas later, zou hij ooit vertellen, begreep hij het. ‘Je wordt je bewust van jezelf, en dat is het einde van je schrijven.’

Hij had in de jaren vijftig een indrukwekkend oeuvre op zijn naam staan, maar hij vond al dat succes maar dubieus: ‘Ben ik dit wel waard?’ ‘Beteken ik eigenlijk wel iets?’ Hij schreef over het ‘rusteloze Amerika’, maar hij was er zelf een toonbeeld van, altijd zoekend, altijd worstelend met zichzelf. En dat kon hij dan weer overschreeuwen met een zekere blufferigheid.

John had de neiging om zich op te blazen, schreef Arthur Miller in zijn memoires, ‘om zo het beeld op te roepen van een sterke en vaardige en flinke *westerner*’. Miller tekende, in een gelegenhedsuitgave met herin-

neringen aan John Steinbeck, een prachtig portretje van Steinbeck zoals hij hem meemaakte. Steinbeck genoot in de jaren vijftig wereldfaam, hij was een 'beroemdheid wiens leven was gevuld met beroemde vrienden en de macht waarmee roem gepaard gaat'. Van nabij was Miller echter verrast door Steinbecks onzekerheid, gevoeligheid en verlegenheid – vooral ook omdat hij zo groot was, en zo uitgesproken in zijn opvattingen.

Hij had veel filosofen gelezen, was thuis in de klassieke literatuur en hij was – zo vertellen anderen – een geliefde gast bij de etentjes van Miller en zijn toenmalige vrouw, Marilyn Monroe. Marilyn en John hadden een diep ontzag voor elkaar. Zij zag in hem de Ware Kunstenaar, ze deed vreselijk haar best om leuk en intelligent te zijn; hij zag een Ster, met een sexy glamour waaraan zelfs deze knoestige man zich onmogelijk kon onttrekken. Toch lag zijn hart duidelijk ergens anders. Hij had iets eenvoudigs en hij werd volgens Miller pas echt enthousiast als hij praatte over het leven op het land of in een kleine stad. 'Als een geboren New Yorker kon ik in John, met alle respect, enkel een opgeschoten boerenjongen zien,' schreef Miller.

Het was ook de tijdgeest die Steinbeck tegenzat. De late jaren vijftig waren een periode van onvoorstelbaar en overdreven patriottisme, de wedloop met de Sovjet-Unie was op een hoogtepunt, en Steinbeck, die zijn loopbaan was begonnen als een progressieve schrijver, voelde zich duidelijk gemangeld tussen de opvattingen die vroeger zijn leven bepaald hadden en de nu heersende mentaliteit. Arthur Miller: 'Om eerlijk te zijn, ik had vaak het idee dat Steinbeck zich, tijdens het laatste deel van zijn leven, meestal onworteld voelde – dus niet bepaald een wereldburger die overal thuis was. Maar een Amerikaanse schrijver blijft nu eenmaal zelden thuis.'

Steinbeck bleef inderdaad reizen, vooral naar Europa en Mexico. Bovendien vond hij een uitweg via een soort geestelijke ballingschap. Jaar na jaar spendeerde hij maanden in Europa, huurde een schitterend huis in Parijs, klaagde voortdurend over geldzorgen, reed tegelijkertijd rond in een Jaguar, schreef voor *Collier's Weekly*, *Saturday Review* en het reismagazine *Holiday* reportages over Spanje, Frankrijk, Ierland en Italië. Gaandeweg sloot hij zich echter steeds meer op in de Middeleeuwen, in een grootse poging om – in *The Acts of King Arthur and His Noble Knights – Le Morte d'Arthur*, de klassieke 15e-eeuwse geschiedenis van

Thomas Malory, toegankelijk te maken voor een breed hedendaags publiek.

Al eerder had hij een mislukte poging gedaan om een soort Amerikaanse *Don Quichot* te schrijven, *Don Keenan* – nee, de naam Rocinante kwam niet uit de lucht vallen. Maar bij Arthur ging het verder dan enkel een hertaling. Steinbeck identificeerde zich steeds meer met de 15e-eeuwse auteur, alsof hij een tweede, hedendaagse Malory wilde worden. Hij zocht naar een compleet nieuwe uitleg van het verhaal, passend bij het heden. Sterker nog, het verloop van het verhaal zelf was voor hem niet het belangrijkste. In de woorden van zijn biograaf Jackson Benson: ‘Hij was verrukt van de magische sfeer die door de taal werd opgeroepen, van de manier waarop het geluid en het beeld van de woorden hem deelgenoot leken te maken van de geschiedenis.’

In februari 1959 huurde hij, samen met Elaine, in het Britse Somerset een simpel boerenhuisje om zo dicht mogelijk bij zijn middeleeuwse helden en heldinnen te kunnen werken. Vanuit zijn werkkamer keek hij uit over heuvels en oude eikenbomen, ‘met in de wijde omtrek niets dat er niet al sinds de 6e eeuw was’. Vlakbij stond een Romeins fort, dat volgens hem misschien zelfs wel Camelot zou kunnen zijn, het mythische kasteel van Arthur. Hij herschreef in die maanden het middeleeuwse verhaal compleet, hij bouwde het als het ware om voor modern, Amerikaans gebruik.

Het werd één grote brok kitsch, hetzelfde soort kitsch als alle nagemaakte middeleeuwse kathedralen en kastelen die in het verleden her en der in Europa en Amerika zijn neergezet. Zijn agent en vertrouweling Elisabeth Otis deed wat een goede agent en uitgever hoort te doen en schreef hem de bittere waarheid: dit werkt niet, dit klopt niet, de poëzie en het ritme van het origineel ontbreken, hier zit geen leven in.

Hij werkte er nog een hele zomer aan door, en toen stopte hij. Niet toevallig op de plaats waar zijn grote held, Lancelot, uiteindelijk toch valt voor de vrouw van Arthur, de beeldschone Guinevere, en alles verraadt: zijn heer, zijn religie, zijn eden van trouw.

Aan een drinkmaatje, de journalist Joe Bryan, schrijft hij: ‘Een mens moet over zijn éigen tijd schrijven, welke symbolen hij ook gebruikt. En ik heb mijn symbolen noch mijn vorm gevonden. Dat is de ellende.’ Diep teleurgesteld voer hij in oktober 1959 naar Amerika terug.

Tekenend voor Steinbecks impasse was de inrichting van zijn schrijfpaviljoentje in Sag Harbor. In zijn biografie beschrijft Benson die tot in de details. Een gemakkelijke stoel in het midden, rondom tafels en boekenplanken, een schitterend uitzicht, er slingerden instrumenten voor zijn boot, spullen voor de tuin, krantenknipsels, notities, tuinboeken, geschiedenisboeken, woordenboeken, hondenboeken, scheepsboeken, de meest uiteenlopende zaken. Dat alles had hij geordend in prachtige laden en andere opbergssystemen, met opschriften als *Matters of Rubber* en *Interesting Things*.

Hij had, schrijft Benson, de ideale werkplek geschapen. Maar het werk zelf kwam niet meer terug. Dat was hij ergens onderweg kwijtgeraakt.

Steinbeck was op dat moment zevenenvijftig jaar oud. Hij was altijd een gezonde en stevige man geweest, maar na de mislukking van zijn Arthur-project begon hij te kwakkelen. Hij werd ziek, kreeg in december 1959 zelfs een lichte attaque, en hield een poosje vakantie om na te denken. ‘We komen op een leeftijd dat de pagina’s met overlijdensberichten heel wat nieuws voor ons in petto hebben,’ schreef hij zijn oude kompaan Toby Street. Elaine en hij waren altijd forse drinkers geweest, nu probeerden ze hun drankgebruik te beperken tot de weekends.

Daarna volgde er, zoals dat vaker gaat met oudere mannen die hun krachten voelen verminderen, opeens een explosie van activiteiten. Op de ochtend van Pasen 1960 ging hij in zijn schrijfkoepel zitten en schreef de eerste regels van een nieuwe roman, *The Winter of Our Discontent*. De opzet borduurde voort op een luchtig kort verhaal uit 1959, ‘How Mr. Hogan Robbed A Bank’, over een keurige burger die de plaatselijke bank oplicht. In deze uitgebreide versie loopt echter alles uit de hand. Zoals altijd werkte Steinbeck volgens het schema van een kantoorklerk, meestal zo’n achthonderd woorden per dag, maar nu joeg hij zich op tot meer dan het dubbele. De handeling van het boek speelde zich af in exact diezelfde periode als het schrijfproces zelf, van Pasen 1960 tot 6 juli 1960, de dag voordat Steinbeck er een punt achter zette. Uniek, vond hij zelf.

Zijn brieven, bewaard in de bibliotheek van Stanford University, met potlood geschreven op geel papier in een compact handschrift, vertonen nog altijd de sporen van deze jachtpartij. Aan Elisabeth Otis schrijft hij

op 24 juni 1960: ‘Mijn boek maakt me kapot. De eeltknobbel op mijn wijsvinger van het potlood is zo dik als een ei.’ Een week later: ‘Dit is interessant, maar misschien alleen voor mij. Ik schrijf niet gewoon over het heden, maar over het heden, exact zoals het is.’ Aan Toby Street, op 6 juli: ‘Mijn *Winter*-boek is een obsessie geworden. [...] Het was een boom die maar groeide, met wortels in donker water.’

Hij pakte datzelfde voorjaar nog een plan bij de kop. Terwijl hij ondergedompeld was in *Winter* had hij al een speciale truck besteld voor een grote rondreis door Amerika. Hij wilde ‘dit monsterland’ opnieuw leren kennen, hij had het gevoel dat er fundamentele veranderingen hadden plaatsgevonden, ook in mentaliteit. Steinbeck was van plan via het noorden van de oostkust naar de westkust te rijden, dan langs de westkust vanaf Seattle en Oregon naar het zuiden, dan weer oostwaarts door Arizona, Texas en de zuidelijke staten. Zo’n drie maanden moest de reis gaan duren. Grote steden wilde hij vermijden, hij wilde vooral kleine stadjes zien, het platteland bekijken, uren rondhangen in bars en hamburger-tenten, en iedere zondag een kerk bezoeken. Het blad *Holiday* zou bereid zijn om de reportages in afleveringen te publiceren. Er zou ook wel eens een boek van kunnen komen.

Steinbeck wilde alleen en anoniem gaan, onder de naam J.S. America. ‘Ik moet alleen gaan,’ zei hij tegen Elaine – althans, zo herinnerde zij het zich. ‘Ik wil per se alleen praten met de mensen, ik ben te veel op reis geweest, ik heb het contact met de mensen verloren.’ Wel vroeg hij haar een gunst: hij wilde hun poedel Charley meenemen.

In een veilingcatalogus van stukken uit Steinbecks boedel trof ik toevallig Charleys stamboom, en daaruit blijkt dat hij ooit anders heette: Anky de Maison Blanche, vermoedelijk geboren in 1951. Hij was afkomstig uit de Parijse voorstad Bercy, en hoewel hij volgens zijn baas later aardig wat poedel-Engels opdeed reageerde hij nog altijd het snelst op bevelen in het Frans. Toen ik in Sag Harbor de stiefdochter van Bob Barry sprak, Gwen Waddington, wist die zich Charley nog goed te herinneren. Als kleuter had ze mee moeten varen op de boottochtjes die Steinbeck en haar vader samen maakten, en soms moest ze dan in de kajuit blijven, samen met Charley. Ze was bang voor het forse dier, maar Steinbeck zei telkens: ‘Vertel hem verhaaltjes. Dat helpt altijd.’

Steinbeck noemde het hele project Operation America – door Elaine

en Elisabeth Otis, die er vanwege zijn gezondheid fel op tegen waren, al snel herdoopt in Operation Windmills. Het was inderdaad een uitermate romantisch plan. Steinbeck had, althans volgens zijn zoon Thom, nog nooit van z'n leven gekampeerd, de geplande reistijd was aan de krappe kant, de koude herfst naderde snel. Wel had hij in 1936, bij de voorbereidingen voor *The Grapes of Wrath*, iets soortgelijks gedaan. Hij had toen een bakkersauto gekocht, een *pie wagon* zoals hij het ding noemde, en die tot rijdende schrijfplek omgebouwd. Ditmaal richtte hij Rocinante in als een soort landschip, met alle mogelijke gereedschappen, touwen, hengels, geweren, schrijfgereedschap, landkaarten, een encyclopedie, tientallen andere naslagwerken, een takel en een blok en een watertank met tachtig liter water.

Een halve eeuw later zou ik het voertuig terugzien in het National Steinbeck Center in Salinas. Het was een ijzersterke pick-up met vierwielaandrijving en een kachel waarmee je een poolwinter kunt trotseren. In de laadbak was van wit gespoten aluminium een opbouw geconstrueerd, waarvan het interieur inderdaad deed denken aan dat van een schip: een knus houten hokje met een flinke tafel en twee bruinleren slaapbanken, een witte wasbak, een kooktoestel en een koelkastje, groenbruine gordijnen, een paar prenten van jagers en honden in actie, verder overal in de wanden kleppen en kastdeurtjes. De cabine waarin de bestuurder de dag doorbracht, was daarentegen één grote metalen rammelbak, zoals toen gebruikelijk was in bedrijfsauto's. Het was weinig meer dan een simpele werkplek met een harde grijze voorbank, zware pedalen, zonder enige vorm van stuurbevestiging of andere luxe.

John was, volgens zijn vrienden, opgewonden als een schooljongen. In diezelfde brief aan Toby Street schreef hij: 'Ik heb een vrachtwagen met daarop een huisje, als de kajuit van een kleine boot. Waar ik ook stop, ik zal er thuis zijn. Het heeft een kachel, een bank, een bureau en een ijskast. Charley gaat met me mee. Dit is absoluut noodzakelijk voor mij. Ik moet zien hoe het land eruitziet en ruikt en klinkt.'

Het moest, kortom, de klassieke reis worden van de eenzame held, met Charley als Sancho Panza, de schildknaap, al bleef diens nuchtere commentaar beperkt tot het lichten van zijn poot, door heel Amerika heen, tegen duizend en één bomen.